

Wioleta Bakalarczyk

Instytut Północny im. W. Kętrzyńskiego, Polska, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie Polska
wioleta.bakalarczyk@ip.olsztyn.pl • <https://orcid.org/0000-0003-3397-9705>

Władysław Chojnacki, *Bibliografia polskich druków ewangelickich Ziem Zachodnich i Północnych 1530–1939*.
Wydanie 2., rozszerzone i uzupełnione, red. Anna Leś,
Wojciech Chojnacki, przedmowa Grzegorz Jasiński,
Wydawnictwo LTW, Dziekanów Leśny, 2025, ss. 608.

Władysław Chojnacki, *Bibliografia polskich druków ewangelickich Ziem Zachodnich i Północnych 1530–1939* [*Bibliography of Polish Evangelical Prints from the Western and Northern Territories 1530–1939*]. 2nd edition, expanded and supplemented, edited by Anna Leś and Wojciech Chojnacki, foreword by Grzegorz Jasiński, LTW Publishing House, Dziekanów Leśny, 2025, pp. 608.

Władysław Chojnacki, *Bibliografia polskich druków ewangelickich Ziem Zachodnich i Północnych 1530–1939* [*Bibliografie polnischer evangelischer Drucke aus den westlichen und nördlichen Gebieten 1530–1939*]. 2. Auflage, erweitert und ergänzt, hrsg. von Anna Leś, Wojciech Chojnacki, Vorwort von Grzegorz Jasiński, Verlag LTW, Dziekanów Leśny, 2025, 608 Seiten.

Profesor Władysław Chojnacki (ur. 22 czerwca 1920 – zm. 2 sierpnia 1991) był autorem wielu książek i artykułów naukowych poświęconych dziejom Warmii i Mazur. Historyk, którego szczególnie zafascynowała postać Wojciecha Kętrzyńskiego – do tego stopnia, że po lekturze książki Melchiora Wańkowicza *Na tropach Smętka* porzucił zamiar podjęcia studiów na kierunku chemicznym¹. Po ukoń-

¹ W. Chojnacki, *Wojciech Kętrzyński w okresie mojej młodości 1937–1952*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie” 1992, nr 3–4, s. 361.

czeniu gimnazjum i zdaniu matury w 1940 r. wstąpił w szeregi studentów tajnego Uniwersytetu Ziemi Zachodnich (Poznańskiego), gdzie studiował historię. Jego zainteresowania badawcze nie ograniczały się jednak wyłącznie do Warmii i Mazur, lecz obejmowały również historię Polski XIX wieku, zagadnienia związane z dokumentacją konspiracyjną z okresu II wojny światowej i lat powojennych, a także dzieje Ziemi Północnych² i Zachodnich.³

Pomysł opracowania bibliografii druków ewangelickich zrodził się jeszcze przed wybuchem II wojny światowej. Profesor Chojnacki otrzymał w 1938 roku zaproszenie od Emilii Sukertowej-Biedrawiny, jednak z powodu problemów zdrowotnych nie mógł wówczas z niego skorzystać. Do spotkania doszło rok później, na dwa tygodnie przed rozpoczęciem II wojny światowej. Podczas tej wizyty Władysław Chojnacki miał okazję zwiedzić Muzeum Mazurskie w Działdowie, utworzone przez Emilię Sukertową-Biedrawinę. Znalazł tam liczne druki, które skłoniły go do podjęcia prac nad ich opisami bibliograficznymi. Sukertowa-Biedrawina wskazała mu również inne miejscowości, w których wśród ludności mazurskiej mogły znajdować się interesujące go materiały.

Chojnacki udał się za namową E. Sukertowej-Biedrawiny m.in. do Uzdowa, gdzie spotkał Waltera Wilamowskiego, który poznał go z Mazurami posiadającymi druki polsko-ewangelickie. Na tej podstawie sporządził ich opisy bibliograficzne. Prace te zostały jednak brutalnie przerwane przez wybuch II wojny światowej. Był to początek wieloletnich działań Władysława Chojnackiego nad *Bibliografią polskich druków ewangelickich Ziemi Zachodnich i Północnych 1530–1939*. Problematyki tej nie porzucił, choć bezpośrednio po wojnie skupił się na opracowaniu korespondencji Wojciecha Kętrzyńskiego oraz przygotowaniu obszernej pracy pt. *Wojciech Kętrzyński a Mazury*, która stała się jego pracą magisterską, która została zgłoszona przez prof. Krzysztofa Górskiego na Uniwersytecie Poznańskim.

Pomimo licznych obowiązków badawczych w międzyczasie, do drugiej połowy lat pięćdziesiątych opracował łącznie 833 opisy bibliograficzne. Warto przy tym przypomnieć, że pierwsze wydanie bibliografii z 1966 roku obejmowało aż 2755 opisów. Władysław Chojnacki publikował częściowe wyniki swoich badań na łamach „Roczników Bibliotecznych”, „Rocznika Olsztyńskiego” oraz „Komunikatów Mazursko-Warmińskich”. Zebrane w całość efekty jego pracy nad drukami ewangelickimi z regionów Mazur, Pomorza i Śląska ukazują jednak znacznie szerszy kontekst tradycji oraz historii ich mieszkańców. Autor skupił się

² Twórczość profesora Chojnackiego w postaci bibliografii zebrał i opublikował na łamach „Komunikatów Mazursko-Warmińskich” profesor Grzegorz Jasiński – zob. G. Jasiński, *Bibliografia prac Władysława Chojnackiego*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie” 1992, nr 3–4, s. 406–416.

³ W. Chojnacki, *Bibliografia polskich druków ewangelickich Ziemi Zachodnich i Północnych 1530–1939*. Wydanie 2, rozszerzone i uzupełnione, red. Anna Leś, Wojciech Chojnacki, przedmowa Grzegorz Jasiński, Dziekanów Leśny 2025, s. 10.

na wyjątkowo długim okresie badawczym, sporządzając bibliografię obejmującą aż cztery i pół wieku⁴.

Wiesław Bieńkowski – jedyny badacz, który opublikował recenzję dzieła na łamach dwóch periodyków naukowych, tj. „Komunikatów Mazursko-Warmińskich” oraz „Studiów Historycznych” – w której omówił strukturę dzieła Władysława Chojnackiego⁵.

Pierwsze wydanie *Bibliografii...*, jak już wyżej wspomniano, zawierało 2755 pozycji, które nie dotyczyły wyłącznie sfery religijnej, lecz obejmowały również twórczość świecką, m.in. podręczniki do nauki, dzieła literatury pięknej, druki o charakterze politycznym, prawnym i gospodarczym, publikacje popularyzujące wiedzę oraz prace z zakresu wiedzy technicznej. Ponadto wyodrębniono kalendarze i czasopisma. W bibliografii uwzględniono także uporządkowane druki wydane za granicą – w liczbie aż 1294 pozycji – obejmujące lata 1530–1939. Spis zawierał książki i druki ulotne, kalendarze oraz czasopisma⁶. Zastosowano porządek alfabetyczny, rozpoczynający się od nazwiska autora lub – w przypadku jego braku – od tytułu pieśni, modlitwy bądź innego utworu.

Pozycje zostały uporządkowane chronologicznie, przy czym zasada ta dotyczy wybranych tytułów oraz określonych rodzajów druków. Nazwiska autorów podawane są w zapisie oryginalnym – niezależnie od tego, czy występowały w formie niemieckiej, polskiej czy zlatynizowanej. W publikacji uwzględniono również druki sygnowane pseudonimami bądź anonimowe; w takich przypadkach W. Chojnacki zastosował system odsyłaczy. Bibliografia została ponadto opatrzona zestawieniem najważniejszej literatury przedmiotu, a także zawierała „indeks topograficzny drukarzy, nakładców i wydawców”⁷. Uwzględniono również rozbudowane informacje bibliograficzne, obejmujące m.in. odsyłacze do Bibliografii Karola Estreichera, opisy źródłowe (np. wskazania innych bibliografii) oraz informacje o miejscu przechowywania egzemplarzy, o ile zostały one ustalone. Recenzja Wiesława Bieńkowskiego przybliży układ oraz treści zawarte w pierwszym wydaniu, potrzebne do rzetelnego porównania obydwu monografii⁸.

Powstaje zatem pytanie: co zmieniło się w drugim wydaniu? Punkt wyjścia stanowi rok 1997, kiedy to Małgorzata Szymańska-Jasińska opublikowała uzupełnienia do wydanej w 1966 roku *Bibliografii polskich druków ewangelickich Ziem Zachodnich i Północnych 1530–1939* na łamach czasopisma „Komunikaty Mazursko-Warmińskie”.

⁴ W. Bieńkowski, Władysław Chojnacki, *Bibliografia polskich druków ewangelickich ziem zachodnich i północnych 1530–1939*, Warszawa 1966, Wydawnictwo „Zwiastun”, ss. XXIV, 277, ilustr., „Komunikaty Mazursko-Warmińskie” 1966, nr 4(96), s. 585.

⁵ Ibidem.

⁶ Ibidem.

⁷ Ibidem.

⁸ Ibidem.

Autorka sporządziła zestawienie na podstawie materiałów, które otrzymała od rodziny zmarłego w 1991 roku profesora⁹.

Uzupełnienia zostały sporządzone przez Władysława Chojnackiego; należy bowiem zaznaczyć, że nawet po wydaniu książki kontynuował on prace nad bibliografią. Wprowadzone zmiany obejmowały dział *Druki zwarte i ulotne* oraz *Czasopisma*. Łącznie poprawki objęły 144 pozycje¹⁰.

W drugim wydaniu pracami redakcyjnymi i edytorskimi zajął się syn prof. Władysława Chojnackiego, dr Wojciech Chojnacki, we współpracy z Anną Leś, natomiast przedmowę napisał prof. Grzegorz Jasiński. Nakład publikacji wyniósł 100 egzemplarzy, co stanowi liczbę znacznie mniejszą w porównaniu z pierwszym wydaniem, którego nakład liczył 1200 egzemplarzy. Monografia została wydana w twardej oprawie, a projekt graficzny okładki to „karta tytułowa starodruku – Dorsz Jan: Triumf: albo Chrześcijańskie Dziękczynienie za Przesławną Viktorię... [Gdańsk] 1634 – ze zbiorów Biblioteki Gdańskiej PAN”¹¹. Książka liczy 608 stron, a układ pracy prezentuje się następująco:

- od s. 9–47 się przedmowa, wstęp i prace edytorskie, wykaz skrótów archiwów i bibliotek, wykaz skrótów bibliograficznych;
- dział I Druki zwarte i ulotne s. 49–470;
- dział II Kalendarze s. 471–518;
- dział III Czasopisma 519–538;
- indeks topograficzny drukarzy, księgarzy, nakładców i wydawców s. 539–554;
- ważniejsza literatura s. 555–571;
- wpisy własnościowe na wyklejkach ewangelickich książek s. 572–574;
- ilustracje s. 575–608¹².

Dr Wojciech Chojnacki uznał, że prace nad drugim wydaniem należy rozpocząć od wprowadzenia zmian, które nie zostały uwzględnione przez wydawcę edycji z 1966 roku. W rezultacie powiększono zbiór kalendarzy z 19 do 24 pozycji oraz rozszerzono bibliografię roczników z 258 do 278.¹³ W związku z tymi zmianami wprowadzono również nową numerację opisów bibliograficznych (nie we wszystkich przypadkach), a także odsyłaczy oraz indeksu drukarzy, księgarzy, nakładców i wydawców¹⁴. Wszystkie ręczne adnotacje sporządzone przez autora w poprzedniej edycji zostały wykorzystane i stanowiły cenne źródło uzupełnień. Uwzględniono także

⁹ W. Chojnacki, *Uzupełnienie do "Bibliografii polskich druków ewangelickich Ziem Zachodnich i Północnych 1530–1939"* (opracowała do druku Małgorzata Szymańska-Jasińska), „Komunikaty Mazursko-Warmińskie” 1997, nr 2, s. 271–285.

¹⁰ Ibidem.

¹¹ W. Chojnacki, *Bibliografia...*, k. tytułowa.

¹² Ibidem, s. 8.

¹³ Ibidem.

¹⁴ Ibidem.

uwagi dokonane przez prof. Tadeusza Orackiego oraz Jana Brodę¹⁵. Zmodyfikowano zapis odsyłaczy i nowym wydaniu skrót „nr” zastąpiono „poz.”. Kolejna zmiana dotyczy odsyłaczy, które wskazywać mają czytelnikowi inne hasła – po słowie „zob.” dodano wyraz „odsylacz”¹⁶.

Pojawiła się również grupa odsyłaczy, które mają nakierowywać na kryptonimy i pseudonimy, czego nie było w pierwszej wersji. Władysław Chojnacki przy pozycjach rzadkich zapisywał imię i nazwisko oraz miejscowość, jeśli były mu znane. W drugim wydaniu informacje te zastąpiono zapisem „Egz.: zb. pryw.”. Mogłoby się wydawać, że są to jedynie „kosmetyczne” zmiany, które nie mają wpływu na odbiór książki, jednak z perspektywy konieczności poprawienia 2755 pozycji oraz wprowadzenia 130 nowych należy stwierdzić, że zespół edytorski wykonał ogrom pracy¹⁷.

Dodatkowo wprowadzono „informacje na temat recenzji wydanych drukiem prac pastorów mazurskich, które ukazały się na łamach czasopisma „Evangelisches Gemeineblatt”¹⁸. Ponadto przy niektórych pozycjach czasopism można znaleźć informację o jednostkowej cenie numeru. Ujednolicono także zapisy w dziale czasopism wydawanych w Nadrenii i Westfalii na podstawie indeksu topograficznego drukarzy i wydawców. W drugim wydaniu przy tych pozycjach poszerzono opis bibliograficzny, a wspomniane informacje ujęto w nawiasach kwadratowych¹⁹.

Zmieniono również czcionkę – znacznie zwiększono ją w stosunku do pierwszego wydania. Zastosowano układ jednoszpaltowy; w poprzednim wydaniu na jednej stronie znajdowały się dwie szpalty, co czyni obecną wersję zdecydowanie bardziej przyjazną dla czytelnika. Ponadto na wysokiej jakości papierze zamieszczono ikonografie przedstawiające wybrane karty tytułowe druków polsko-ewangelickich; zwiększyła się także ich ilość – było 36 jest 90. Wyodrębniono rękopiśmienne adnotacje sporządzone przez wcześniejszych właścicieli wybranych egzemplarzy.

Podsumowując, zarówno pierwsze, jak i drugie wydanie stanowi ważną pozycję dla badaczy zajmujących się historią, bibliologią czy prasoznawstwem. Niewątpliwym atutem publikacji jest szeroki zakres czasowy oraz terytorialny zgromadzonych druków. Książka została solidnie oprawiona, dzięki czemu będzie mogła służyć użytkownikom przez długie lata.

Zarówno I, jak i II wydanie *Bibliografii polskich druków ewangelickich Ziem Zachodnich i Północnych 1530–1939* to efekt żmudnej pracy prof. Władysława Chojnackiego. Jest to dzieło ukazujące historię Mazur w wymiarze społecznym, gospodarczym i politycznym (m.in. na podstawie czasopism), a także w kontekście tradycji ludowych.

¹⁵ Ibidem.

¹⁶ Ibidem.

¹⁷ Ibidem.

¹⁸ Ibidem.

¹⁹ Ibidem.

Na szczególne uznanie zasługują redaktorzy drugiego wydania – dr Wojciech Chojnacki i Anna Leś – bez których publikacja tej edycji nie byłaby możliwa. Wprowadzenie licznych poprawek, uzupełnienie bibliografii o nowe pozycje oraz przeprowadzenie kwerend wymagało ogromnej skrupulatności i nakładu pracy. Tym bardziej należą im się słowa uznania.

Pozostaje mi zarekomendować *Bibliografię*... wszystkim badaczom, o czym już wspomiano, jej nakład jest niewielki.